

Др Емилија Станковић,*
Редовни професор Правног факултета,
Универзитета у Крагујевцу

Др Срђан Владетић,
Ванредни професор Правног факултета,
Универзитета у Крагујевцу

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД
doi:10.5937/zrpfni1879387S

UDK: 347.26(37)
Раd примљен: 30.09.2018.
Раd прихваћен: 02.11.2018.

УНИВЕРЗАЛНОСТ ПРАВИЛА РИМСКОГ ПРАВА ВЕЗАНИХ ЗА ИНСТИТУТ СЛУЖБЕНОСТИ

Апстракт: Нека античка права, попут египатског, дошла су до одређених облика службености. Ипак је тек римско право овај институт развило у потпуности. Наравно, развој института је био спор и постепен. Почев од земљишних службености, најпре сеоских, а потом и градских, да би се у класичном периоду користиле и личне службености. Иако су сва ова права била прилично разнородна ипак су сврстана у један институт. Вероватно да је и то сврставање прилично различитих права у једну категорију још једна од заслуга великог правника Гаја. Путем рецепције, правила римског права везана за институт службености у готово непромењеном облику постала су саставни део великих буржоаских кодификација. Тако су та правила доспела и у наш Српски грађански законик из 1844, након чега су постала саставни део потоњих закона који су регулисали својинске односе, па и новог „Нацрта Законика о својини и другим стварним правима.“ Оваква ситуација нам даје за право да говоримо о универзалности правила римског права када је реч о институту службености.

Кључне речи: универзалност, правила римског права, институт службености.

* emilija@jura.kg.ac.rs
svladetic@jura.kg.ac.rs

1. Универзалност правила римског права

Римско право је робовласничко, али има неке одлике и решења која имају универзални карактер, која га чине прихватљивим и у средњем веку и данас (Станојевић, 2000: 14). Овако јасно и недвосмислено је изнео свој став професор Обрад Станојевић. Свакако да је он последица чињенице да је, путем рецепције, велики број правила римског права постао део модерних позитивних права скоро свих европских земаља. И не само европских. Путем утицаја великих буржоаских кодификација XIX века, пре свега Француског и Немачког грађанског законика, у земљама, њиховим колонијама, та правила су постала део грађанских законика земаља Латинске Америке, па чак и Јапана.

Како је било могуће да знатан број правила римског права постане део модерних правних система? Чињеница је да римско право, иако робовласничко, има и неке друге ванкласне особине, може се рећи универзалне. Како је највећи број правила римског права настао у периоду веома развијене робно-новчане трговине, логично је да су она морала регулисати односе између продавца и купца, зајмодавца и зајмопримца, закуподавца и закупца, односе својине, стварних права на туђим стварима и сл. Ова и слична правила имала су ванкласни карактер. Када се томе дода и „правничка генијалност“ Римљана, онда не чуди да се говори о универзалности бројних правила римског права која су они створили. Јер, „као што су Грци измислили филозофску дисциплину (па чак ни данас нема таквог филозофа који би сматрао сувишним да се образује у њиховој школи), тако су Римљани измислили правну вештину, и још нема знака да их је у тој области ико заменио“ (Виле, 2001: 118). Појмове које су дали римски правници, попут својине, уговора, облигације, самог права, што их више поново откривамо, све више се показују зачуђујуће способнима да одговарају потребама садашњег доба (Виле, 2001: 120). Отуда не чуди да су та „универзална“ правила римског права прешла дуг пут до савремених права (савременог српског права), преко Византије утицало је и на српско средњовековно право. Путем рецепције, и на средњовековна права других европских земаља. Грађанским кодификацијама XIX века велики број правила римског приватног права постаје позитивно право.

2. Институт службености у римском праву

Институт службености, иако један од најстаријих, налазимо га још у Закону 12 таблица, па све до Јустинијановог права, има „универзални карактер.“ Скоро да нема ниједног института римског права који је у тој мери постао саставни део модерних права.

Поједина античка права познавала су одређене правне институте који су личили на службености. Египатско право познавало је појаву која је подразумевала да се из имовине издвоји део имања и повери свештеницима који ће из приноса са тог дела имања исплаћивати трошкове неопходне за култ мртвих (Theodorides, 1983: 1003–1021). Ипак ниједно античко право није институт службености развило као што је то учинило римско право. Данашње право је скоро у потпуности, са минималним изменама, прихватило институт службености онако како су га Римљани створили и уобличио, задржавши: поделу, општа начела, тужбе које их штите (Карајовић, 1996: 124). Такође су задржана римска правна правила која се односе на начине стицања и престанка службености. Сва поменута правила су успела да буду очувана кроз дуг историјски период и да путем рецепције постану значајан део савременог српског права које регулише ову изузетно важну област (Станковић, 2017: 541).

Иако је неспорна чињеница да су, у највећој могућој мери, правила римског права везана за институт службености постала део савременог српског права, као и савремених права већине европских земаља, треба рећи да у службености (*servitutes*) спадају веома различити облици права на туђим стварима. Назив службености долази отуда што неке нечија ствар служи. Односно, неко има право да користи ствари које му не припадају (туђе ствари). У најранијем периоду римске историје јавиле су се земљишне, и то сеоске службености. Са развојем Рима и повећањем броја становника, јавиле су се и градске службености. Тек у класичном праву налазимо личне службености.

Заслуга за сврставање великог броја разноврсних права у један институт, под називом службености, приписује се Гају (*Gaius*). Тако, описујући бестелесне ствари, Гај наводи да њима припадају и плодуживање, као и права на градским и сеоским непокретностима, које се још називају службеностима (Gai, Inst. II, 14). Даље, говорећи о стварним тужбама, каже да се у њиховом захтеву наводи „да нам припада неко право, као што је право употребе или плодуживања, право прелаза, прогона стоке, водовода, право на подизање зграде преко одређене висине, право на видик...” (Gai, Inst. IV, 3). Иако наведеним одређењима и набрајањима појединих службености нису обухваћене све до тада познате, може се видети и закључити да је заиста реч о веома разноврсним облицима права на туђим стварима. Да сва та права припадају истој категорији закључује се из чињенице да на истом месту говори и о земљишним службеностима и о плодуживању.

3. Институт службености у српском средњовековном праву

Прва фаза утицаја римског права на српско право била је путем византијског црквеног права у средњем веку. Утицај византијског права одвијао се у два облика: као рецепција и као традиција (Соловјев, 1998: 188). У почетку су то били закони црквени који су имали неприкосновену снагу у православној цркви, али и закони у области брачног и породичног права. За даљи утицај римског права био је пресудан превод *Номоканона* који је 1219. године сачинио Свети Сава. Био је то превод Фотијевог *Номоканона* из 883. године. То није био обичан превод јер је поред извода из Јустинијанових *Новела* (Novellae) унео и тзв. *Мојсијев закон* и цео *Прохирон*. *Прохирон* је у средњовековној Србији познат под називом Закон градски. Неки његови делови су заједно са *Еклогом* и Земљорадничким законом (*Nomos Georgikos*), чинили садржину српске компилације која је носила назив Јустинијанов закон. Доношењем Законика цара Душана наставља се утицај римског права. Традиција византијског права нарочито се осећа у односима аграрног и грађанског права. Прописи о сеоским службеностима и о аграрним преступима су као и у византијском праву.

У византијском праву *Прохирон* у тридесет осмој глави, која носи назив, *De novis operibus*, говори о различитим врстама службености. Правила о службеностима помешана су са полицијским правилима о зидању нових зграда. Користећи ту грађу, Матија Властар сачинио је једну краћу главу своје *Синтагме* под истим називом. Редактори скраћене *Синтагме* су главу о службеностима у потпуности задржали без икаквих измена.

Дакле, у српско средњовековно право, правила о службености су дошла кроз компилације византијског права.

Међутим, о сеоским службеностима нема одредаба ни у скраћеној *Синтагми* ни у *Законику Јустинијана*. О постојању ових службености податке добијамо из повеља српских владара. Тако су постојале следеће сеоске службености:

- Службеност која говори о водовођи (*aquaeductus*), праву узимања воде са црквеног земљишта. Ова службеност помиње се у *Скопској повељи* из 1300. године (Тарановски, 2002: 492).
- Службеност сечења дрва у брдима која су припадала цркви. Ова као и претходна службеност настајале су на основу уговора (Тарановски, 2002: 492).
- Службеност појења стоке била је честа и претпоставља се да је постојала на темељима старог српског обичаја (Тарановски, 2002: 492).

- Службеност прогона стоке и паше је такође била честа. Разумљиво јер је у том периоду сточарство у знатном делу државе било основно занимање (Тарановски, 2002: 492). Службеност паше у жупи била је регулисана законом. Тако чланови 74–75 *Душановог законика* регулишу ову врсту службености.

Одредбе о градским службеностима садржане су у скраћеној *Синтагми* и примењиване су у истом облику у српским средњовековним градовима. *Прохирон*, као једна од важнијих збирки византијског права, о разним врстама службености говори у глави XXXVIII, која носи назив *De novis operibus*. Правила о службеностима су измешана са полицијским правилима о зидању нових кућа, односно зграда. Матија Властар је од правила садржаних у овој глави сачинио једну краћу главу К-3 своје Синтагме, *Властарове Синтагме*, задржавши исти назив. Како је касније настала нова верзија *Синтагме*, скраћена *Синтагма*, њени писци сачували су главу која садржи правила о службеностима у потпуности без икаквих промена, као главу К-2.¹ Живот у градовима попут Скопља, Сера, Призрена наметао је поштовање правила о службеностима које су неретко биле и повод судских спорова. Прихватање правила византијског права у градовима било је неминовно јер је већинско становништво у њима било грчког и романског порекла и владало се по правилима византијског права (Острогорски, 1970: 7–20).

Скраћена *Синтагма* познавала је следеће службености:

- Једна зграда не може другој одузимати видик на море (Соловјев, 1998: 436).
- Ово не важи за вртове, или ако је размак између зграда већи од 100 стопа (Соловјев, 1998: 436).
- Забрањено је пуштати дим из оцака на суседну зграду осим ако о томе нема посебне правине (правила) (Соловјев, 1998: 436).
- Забрањено је бацати ђубре око суседног зида (ипак може да постоји службеност, *servitus sterquilini* Соловјев, 1998: 436).
- Забрањено је зазидати прозор суседу при градњи нове куће (осим ако постоји уговор) (Соловјев, 1998: 436).

У *Законику Јустинијана* који је примењиван у средњовековној Србији налазимо следеће правило: “Ако имају суседи куће близу (једну другој) и један од њих хоће да зида (кућу) изнова, да не заклони своме суседу прозор који

1 Глава Властарове Синтагме која садржи правила о институту службености преузета је из Прохирона и та глава садржи само правила световних закона. Од 64 одредаба Прохирона, Властар је за своју Синтагму изабрао само 18 одредаба.

гледа на море или на поље, или у винограде или на било коју страну, осим ако је са пристанком тог суседа“ (Марковић, 2007: 123). Даље: „И они који живе у високим кућама (могу да) забране (суседима) да граде пећ близу, да им не смета дим и то могу забранити.“ „Ако је твој зид налегао на моју кућу, треба да га исправиш“ (Марковић, 2007: 124). Из датог се може видети да су службености које су примењиване у средњовековној Србији преузете из византијског права, где су правила преузета из римског права.

Дакле, када је о службеностима реч јасно је да су правила преузета у истом облику у коме су постојала у римском праву (градске службености), али у мери која је била потребна. Сеоске службености су такође преузете, али оне ипак носе и печат српског обичајног права.

4. Институт службености у Српском грађанском законнику

Правила римског права везана за службеност нашла су место и у Српском грађанском и законнику и каснијим законима који су регулисали својинске односе, као и у „Нацрту закона о својини и другим стварним правима“. Тако је римско начело да се службеност не састоји у чињењу (D. 8, 1, 15, 1) нашло место у АГЗ у § 482 и СГЗ у § 343: „...онај коме служеће добро припада није обавезан што чинити, но само је дужан допустити другоме, да овај какво право ту има, или је дужан штогод не чинити, што би иначе као господар у својој ствари чинити право имао“. Изузетак од овог правила установио је Павле (*Paulus*) и према њему, власник послужног добра (у овом случају зида) морао је обављати поправке како не би дошло до штете на згради суседа који је стекао право да је наслони на туђи зид (D. 8, 2, 33). О овом изузетку говори § 348 СГЗ: „који на свом зиду ... суседа свога здање наслоњено држи..... тај мора од чести исти зид поправљати“.

Римско начело да се не може установити службеност на службености (D. 33, 2, 1) садржано је у § 346 СГЗ: „службеност свака која је за ствар једну везана, остаје постојана и она се не може на друго лице пренети. Начело да лице у чију корист је установљена службеност мора исту вршити на обазрив начин (*civiliter*) (D. 8, 1, 9), односно да се власнику не нанесе штета. Ово начело садржано је у § 484 АГЗ, а касније и у § 345 СГЗ, према коме титулару службености не припада право да службеност простира на даље, већ се мора држати граница које су, према самој природи или израженој вољи власника послужног добра, опредељене. Садржи га и Закон о основама својинско правних односа (члан 50) и Нацрт закона о својини и другим стварним правима (члан 312), у смислу да се стварне службености врше на начин да се што мање оптерећује послужно добро.

Римску поделу службености на личне (употреба и плодуживање) и стварне (земљишне, пољске и градске) прихватио је АГЗ (§ 472, § 473, § 478) и СГЗ (§ 334 и § 338). У СГЗ наводи се да службености леже на пољском добру, њиви, ливади и служе за удобност другом пољском добру или леже на кућама и кућним земљама и служе на удобност другој кући или кућној земљи, а да има и оних службености које се само за једну особу вежу (употреба, уживање, становање). Нацрт закона о својини и другим стварним правима у потпуности прихвата римску поделу и у члану 307 каже да службености могу бити стварне, стварно – личне, службеност грађења и личне службености.

У Риму у пољске службености убрајани су право преласка пешице преко туђег земљишта (*iter*), право преласка колима (*via*), право прогона стоке (*actus*), (*aquaeductus*), право црпљења воде са туђег извора, право напајања и напасања стоке, печења креча и вађења песка (D. 8, 3, 1), а АГЗ (у § 477) и СГЗ (у § 335) преузели су ову поделу земљишних службености. Слична је ситуација и са градским службеностима у Риму (забрана подизања зграде до одређене висине, одвођење кишнице на туђи кров или двориште, уграђивање греде у туђи зид, прављење балкона, надстрешнице на туђем ваздушном простору) (D. 8, 2, 2). Римска подела ових службености ушла је и у АГЗ (§ 475 и 476) и у СГЗ (§ 336).

5. Закључна разматрања

Такође, када је реч о подели личних службености и њиховом појмовном одређењу (плодуживање, употреба, становање), решења дата у АГЗ (§ 478, § 473, § 509, § 521), СГЗ (§ 338, § 374, § 372, § 373, § 384, § 385), Закону о основама својинскоправних односа (члан 60) и Нацрту закона о својини и другим стварним правима (чланови 358) готово у потпуности преузета су из римског права (D. 7, 1, 1; D. 8, 1,1; D. 7, 8, 2; C. 3, 33, 13).

Према римском праву, службеност се могла стећи пословима *inter vivos* (уговором) и *mortis causa* (тестаментом и легатом), на основу судске пресуде у деобним споровима (*adiudicatio*) и застарелошћу (*longi temporis praescriptio*) (Gai. Inst. II, 29–33; D. 41, 3, 4, 28; C. 7, 33, 12, 4). Врло слична решења садрже АГЗ (§ 480), СГЗ (§ 340), Закон о основама својинскоправних односа (члан 51) и Нацрт закона о својини и другим стварним правима (члан 324).

Уз одређене измене, АГЗ (§ 1411 - § 1502), СГЗ (§ 387 - § 392), Закон о основама својинскоправних односа (члан 58) и Нацрт закона о својини и другим стварним правима (чланови 333–338, 354, 389–400) уважавају разлоге због којих престају службености које су установили стари Римљани – смрт титулара личних службености, стицање права својине и права службености

на једној ствари од стране истог лица (*confusio* код земљишних службености и *consolidatio* код плодуживања), пропаст ствари или исцрпљивање користи од ње, промена суштине ствари, одрицање и некоришћење ствари, наступање рока или резолутивног услова (D. 8, 6, 1; D. 8, 2,6).

Литература /References

Виле, М., (2001). *Римско право*, превод Бертолино, Н., Плато.

Карајовић, Е., (1996). Прилагођавање стварних службености савременим променама, *Правни живот*, Број 10., 123–135.

Krueger, P., Mommsen, Th., (1893). *Corpus iuris civilis*, vol. I, II, Berolini.

Марковић, Б., (2007). *Јустинијанов закон*, Средњовековна византијско-српска правна компилација, Београд.

Станковић, Е., (2017). Службености од римског до савременог српског права, *Правни живот*, Број 10., Књига 600, 533–541.

Станојевић, О., (1982). *Гај, Институције*, Београд.

Станојевић, О., (2000). *Римско право*, Београд.

Соловјев, А., (1998). *Историја словенских права*, Службени лист СРЈ, Београд.

Тарановски, Т., (2002). *Историја српског права у Немањинској држави*, Лирика.

Theodorides, A., (1983). *Својина и њени деривати у египатском праву*, *Анали Правног факултета у Београду*, Београд, бр. 6., 1003–1021.

Emilija Stanković, LL.D.

Full Professor,

Faculty of Law, University of Kragujevac

Srđan Vladetić, LL.D.

Associate Professor,

Faculty of Law, University of Kragujevac

UNIVERSAL NATURE OF ROMAN LAW RULES RELATED TO THE SERVITUDE INSTITUTE

Summary

Some rules from the ancient times, for example, from the ancient Egypt, contained some forms of the servitude. Yet, it was Roman law that developed this institute to its fullest form. Of course, this development was slow and gradual. It started with the land servitudes, first referring to rural and then to urban areas. In the classical period, personal servitudes were developed. Although all these rights belong to different categories, they were, nevertheless, all classified into a single institute. The achievement of classifying rather different rights into one category can be attributed to Gaius, the great Roman jurist. The Roman law rules related to servitudes became, through reception, the constituent part of many great bourgeois codification, almost in their original form. These rules entered our Serbian Civil Code of 1844, and subsequently became the part of many subsequent Serbian laws which regulate property relations, including the latest „Draft of the Law on property and other related rights“. This all gives us the right to speak about the universal nature of Roman law rules related to the servitude institute.

Key words: *universal nature, Roman law rules, servitude institute.*